

בלב רגש

אסופת מאמרים

מאת

רפאל חסמן

מוסד הרב קוק • ירושלים

מתולדותיו

רפאל חסמן* נולד בעיירה קלם, ליטא, בח' במרחשון תרנ"ה (1894) להגאון ר' יהודה ליב חסמן, רב בקהלות ישראל, (ומפורסם על שם רבנותו בשטוצ'ין ר' ליבצ'יק שטוצ'ינר), ולטוביה-מלכה בת ר' אברהם יונה מקלם. התחנך על ידי אביו, שהיה מגדולי מחנכי הדור בישיבות בליטה ובישיבת חברון, ב"חדר מחוקן" שישב במקום רבנותו הראשון בלודביגובה, שם למד אף לשון עברית וקדוקה, תולדות ישראל וכן לימודים כלליים. ולאחר מכן בישיבת ראדין.

בשנת 1915 נעקרה המשפחה יחד עם רבבות יהודי ליטא, לרוסיה הדרומית, לוורוניזש, שם השתלם בתרבות הרוסית בספרות ובאמנות. שנות המהפכות 1917, 1918 מצאוהו ביקטרינוסלב, שם למד באוניברסיטה העממית, ובישיבה שבראשה עמד ר' אליהו מאיר פייבלזון מקופישוק שבליטה (מחבר ספרים מרעישים וחדשים באותה התקופה), ואף שימש מזכיר לרוסיה אצל הגאון ר' חיים עוזר גרודינסקי שביתו שימש מרכז לרבנים ולבני תורה פליטים. אימי מלחמת האזרחים עברו על חסמן בעיר זאת, וחזר לוורוניזש. שם למד באוניברסיטת יוריב (שעברה לשם מאסטוניה) מדעי הטבע, ופילולוגיה. ב-1920 חזרה המשפחה לרוסיה וחסמן השתקע בקובנה, בירת ליטה. מאז 1921 עסק בעתונאות ב"אידישע שטימע" שבקובנה, תחילה כחבר מערכת ואח"כ כסגן עורך, ערך פרסומים שונים, ובתוכם "דאס אידישע ווארט" של "המזרחי". היה סופרם הליטאי של עתון "הארץ" בארץ ישראל ושל העתונים "טאג" ו"פארווערטס" שבניו יורק, ו"סיבירינה" הרוסי, בריגה. הרצה באוניברסיטה העממית בקובנה, על תורת העתונאות. כ"שנת חרפ"ט (1929) בקר בארץ ופרסם עליה סדרה של מאמרים. באלול שנת תרצ"ה, עלה לארץ והשתקע בה.

כשנתיים עבד במערכת "הארץ" וביסוד "הצופה" (תרצ"ח) עבר אליו, בתחילה כעורך לילה ומשנת תש"ה עד יציאתו לגמלאות — בתשכ"ח — כמזכיר המערכת. רבת-היקף היתה כתיבתו, על נושאים יהודיים וכלליים ובתוכם אף עסק בתרגום מאמרים מעתונות חוץ. לאחר יציאתו לגמלאות קבע מדור שבועי ב"הצופה" "מספרות העולם". תרגם את ספרו של האנס האובת "פיפל מצדך אלף" ואת "יוהאן קאטנר" ו"הרופא והפילוסוף" של פרופ' פישל שניאורסון, ו"האנטישמיות בברית המועצות" לס"מ שווארץ. היה חבר מערכת ספר "יהדות ליטא" (שלשה כרכים) ואת הכרך השני ערך חסמן. היה חבר הוועד של אגודת העתונאים בשנים הראשונות להווסדה. נפטר באור ליום ו' ה' בשבט תשל"ב. תנצב"ה.

* שם המשפחה היה לייבמן, ושונה לחסמן בגלל עסקי צבא, בימי הצאר הרוסי.

ר' היים-עוזר בייקאטרינוסלאב

באופק הזכרון — ימים רחוקים, טבולים בנגותות עלומים: 1916... בייקאטרינוסלאב הרחבה והרחיבה. פרוספקט-פושקין וה"טראם" המצלצל בשדרה הצעירה, בין הטופלים הזקופים-החולמים. נסיעת יום-יום דרך העיר רוויית הרענונות ושופעת קסמי נעורים. ושם, בדלת הבית האפור בן הקומותיים, הפרובינציאלי-רוסי, הלבנה כתובת היד ברוסית, על כרטיס פשוט: — א' גרודונסקי.

שם האת, הסוחר הווילנאי הזרני והממולה, שאצלו התגורר הוא, ר' היים-עוזר.

"הגאון הגדול והמפורסם" וכו' וכו', ראש רבני וילנה ותל-התלפיות ביהדות ליטה וז'אמוט ופולין — כאן, בגולת אוקראינה הרחוקה והזרה, העם-ארצית וההוללת, בייקאטרינוסלאב ההיידאמאקית, השוכנת על הדנייפר הנושמת רוחות להט וההפקר של ערבות גולייפוליה — עירו של מאכנו כעבור שנתיים — ומפלי הדנייפר הסמוכים. בייקאטרינוסלאב עיר היהודים הדרום-רוסיים המגושמים והשקועים עד למעלה מצווארם בשובע הרוסי, ברחבות הרוסית ובתרבות וב"הגות" הרוסית.

ודווקא לייקאטרינוסלאב זו נטרד ונתגלגל הוא, הווילנאי-הליטאי בכל רמ"ח איבריו, איש הרוחניות "פאר אכסילאנס", הרוחניות התורנית-הישראלית הקורנת והנאצלת, ספוגת הרוך והתוגה של צללי וילנה וסימטאותיה, של ה"שול-הויף" ו"גיטקה טויבס זאוואלק".

אבל הוא, רבי היים-עוזר, לא ראה ולא שמע את בייקאטרינוסלאב זו, את פרוודור-הגלות הזה, שאליו גלגלוהו גחשול המלחמה. הארץ והנוף החדש לא עניינו אותו. שתום-עיניים עבר את כל מדורי הגלויות ומקלטי הארעי ברוסיה הצארית. עיני הרוח שלו היו תמיד מופנות ומרוכזות לפנים, לאותה אש התמיד, שבערה בלב; לאותו עולם של יהדות, של תורה וישיבות, שאת חזונו נשא תמיד אתו ואת דגלן הניף ברמה ובתקיפות.

רבי היים-עוזר המשיך — העתיק את וילנה שלו לייקאטרינוסלאב, ביתר דיוק: לאותו הבית הנמוך בפרוספקט פושקין, לחדר האכילה המרווח של דירת אחיו, שכמעט שלא יצא מפתחו כל ימי גלותו. כאן, בין מדפי ספריו מסביב לקירות, צעד הוא הלוך ושוב — כארי בסוגר — בפסיעותיו המהירות והמזורזות, כשאדם קליל פורח בפניו המשולהבים, עיניו יוקדות לפידי מחשבה ומפיקות הבנה ועדנה לאין גבול וכל ישותו שופעת מתיחות רוחנית כבירה, המדבירה ומדביקה את כל הנמצאים במחיצתו.

שער ב: פרקי ליטא

מכאן, מהחזר הבעל-הביתי הפשוט, הוסיף רבי חיים-עוזר לשלוט בכיפה ברוחם ובמעשיהם של המוני היהדות החרדית ברוסיה הגדולה. כל נדחי הרבנים והרמזים ותלמידי הישיבות, שגלו ממקומותיהם ונתפזרו ברחבי רוסיה, כל אישי הקהילות ועסקני היהדות הרוסית מלפנים — ממנסק והומל וקרמנצ'וג ואודיסה ומסקבה ופיטרבורג — מכולם הלכו ונמתחו הוטים לבית הצנוע בייקאטרינוסלאב המרוחקת: תליתלים של סכתבים ותזכירים ושאלות ו"פראשעניעס" (בקשות) נערמו על שולחן האוכל המאורך, ורבי חיים-עוזר קלט את תוכנם בחטיפת-עין וידע את כולם בעל פה, על תאריכיהם וחתימותיהם ופרטי פרטיהם. וכאן במקום, חמיד בעמידה — כמעט שלא ראוהו יושב מימיו! — או תוך כדי הצעידה התמידית הנסערת נפלטו התשובות הקצרות והממצות, בלוויית ההערה התמידית: תנסח כהבנתך, אבל בבהירות ובהירות, לשמור על ה"טאקט" ועל ה"דיפלומאטיה"... ושהרוסית תהא טובה...

בענייני ניסוח ולשון הפליא החוש העדין שלו לניבים וניואנסים הדקים ביותר אף בלשון, שלא היתה נחירה לו, ותמיד גתה מאיוה "כפתור ופרח" לשוני, שעלה יפה.

*

קנאי ותקיף בעניינים עקרוניים — היה רבי חיים-עוזר נזה ומאיר פנים לבריות, כיחידים ואישים, אף לרחוקים ומתנגדים. היה לו לב מבין ורגיש לסיבולות אחרים ומזעזע היה להתבונן יום-יום מקרוב בנועם הליכותיו עם בן-אחיו הסופר הצעיר א' "גרודנסקי" (אחר כך עורך עיתון בוילנה), שהיה אז המום כולו מאסונו האישי האיום: שתי רגליו נקטעו לו בתאונת רהוב. "אהרלע" היה רחוק מדתיות, וממסורתיות, אף התגנדר קצת ב"חילוניות" ושמאליות, נוסח האידישיסטים הווילנאים. אבל הדוד העתיר עליו בכל רגע שפע של חיבה וחסד, אף הקשיב לפעמים להקראות מיצירותיו, שנפלטו בקולו המסורס והמחריר. ("אהרלע" היה אז עסוק בתירגומו של "ייבגני אוניגין" לאידית).

מהירות השגתו הביאה לידי השתוממות. תוך כדי דיבור, פעמים עד שלא יצאו הדברים מפיו — תפס מיד את העניין ואת הכוונה, המשיך להרצות את שרשרת רעיונותיו כ"קורא מחשבות" מפליא לעשות ובו במקום אף סתר לפעמים והרס את כל בניגון ושזר רעיון או הצעה משלו.

כולו היה — תסיסה ויצירה מתמדת. כולו — מנגנון-קליטה נפלא, שקלט ברגישות ידיעות ותגובות, רשמי מאורעות וחוויות. וכל אלה — הדי העולם והדי היהדות — סוכמו וגובשו וזוקקו באספקלריה המאירה של גדול התורה, רחב-הדעת ואציל-הרוח.